

ТАКСОНОМИЧЕН АНАЛИЗ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА ПО БЪЛГАРСКИ
ЕЗИК ПРИ УЧЕНИЦИ С НАРУШЕНИЯ В ИНТЕЛЕКТУАЛНОТО РАЗВИТИЕ

Мария Валявичарска*

TAXONOMIC ANALYSIS OF THE LEVELS
OF UNDERSTANDING BULGARIAN IN STUDENTS
WITH INTELLECTUAL DEVELOPMENT DISORDERS

Maria Valyavicharska

Abstract: *In the context of inclusive education, students with intellectual development disorders can be found very often at mainstream schools. Therefore, it is necessary to develop different models and didactic materials to help teachers deal with such students. The report attempts to compare the curriculum in Bulgarian language for Grade 4 to Bloom's taxonomy. The ultimate goal is to achieve maximum facilitation of teachers and preparation of accessible teaching materials for students with intellectual development disorders.*

Keywords: *taxonomy; Bulgarian language; intellectual disorders.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Обучението по български език и литература е от ключово значение за всеки ученик в българската образователна система. Целите, които се поставят в учебните планове, различните стратегии, създавани от МОН, както и желанието на учители и родители децата в училище да се представят все по-добре, превръща този предмет в истинско предизвикателство, особено в контекста на учениците със специални образователни потребности. Наред с това в края на 4., 7. и 12. клас се провежда и националното външно оценяване, което внася допълнително напрежение сред учителите, учениците и техните родители.

Учениците с умствена изостаналост са преобладаващ брой в процеса на приобщаващото образование в българското училище и поради тази причина могат да бъдат разглеждани като частен случай. Точно тук идват и някои от сериозните проблеми в процеса на приобщаване на учениците с умствена изостаналост, защото общообразователният учител е подготвен да се справя с ученици без нарушения, а присъствието в класа на ученик със СОП създава трудност в процеса на обучение, особено в часовете по български език и литература, които са с най-голям хорариум в училище и от изключително значение за началното ограмотяване на учениците.

---

* **Мария Валявичарска** – асистент, доктор, преподавател в катедра „Специална педагогика“ при Факултета по науки за образованието и изкуствата на СУ „Св. Климент Охридски“, София, България, e-mail: mvalyavicharska@fppse.uni-sofia.bg

Ученици с умствена изостаналост

Според международната класификация на болестите – МКБ-10 (1992) „интелектуалната недостатъчност е състояние на задържано или непълно развитие на интелекта, характеризиращо се с нарушение на уменията, които възникват в процеса на развитие и дават своя дял във формирането на общото ниво на интелигентност, т.е. когнитивните, речевите, двигателните и социалните умения. Изоставането може да се съчетава, но може и да не се съчетава с други психични или телесни разстройства“. МКБ-10 (1992) извежда следната класификация на умствената изостаналост:

1. Лека умствена изостаналост – IQ 50–69. „При възрастни лица това отговаря на умствена възраст на 9–12-годишни лица. Има вероятност да доведе до известни обучителни затруднения в училище. Много от възрастните са в състояние да работят и да развият добри социални взаимоотношения“ (МКБ-10 1992).

2. Умерена умствена изостаналост – IQ – 35–49. „При възрастни лица това отговаря на умствена възраст от 6-9 години. Може да доведе до значително изоставане в развитието в детството, но голяма част могат да усвоят някои навици за самообслужване, адекватни умения да създават контакти и елементарни училищни постижения. Възрастните обикновено имат нужда от различна степен на подкрепа в бита и на работното място“ (МКБ-10 1992).

3. Тежка умствена изостаналост – Приблизителни нива на IQ – 20–34. „При възрастни лица това отговаря на умствена възраст 3–6-години. Може да доведе до трайна нужда от подкрепа за цялостно функциониране“ (МКБ-10 1992).

4. Дълбока умствена изостаналост – IQ под 20. „При възрастни лица отговаря на умствено развитие на лице под 3 годишна възраст. Води до тежки ограничения в способността за самообслужване, за контрол на тазово-резервоарните функции, за общуване и двигателна дейност“ (МКБ-10 1992).

МЕТОДОЛОГИЯ

Има няколко популярни таксономии – на Блум (1956), на Кратуол (1964) и на Марцано (1998). „Основната цел при изграждане на таксономия за образователни цели е да се улесни учебният материал“ (Bloom... 1956). Всички те са създадени с цел улесняване на процеса на обучение. Изградени са на база възприемане на учебен материал от ученици без нарушения, но са чудесна възможност за разпределяне на задачите по сложност и при учениците с нарушения в интелектуалното развитие. Използваната в настоящото изложение е таксономията на Блум.

Блум представя йерархия на когнитивните процеси, в която по-високите нива на мислене включват всички познавателни умения от по-долните нива (фиг. 1.).

Фиг. 1. Йерархична подредба на таксономията на Блум (Тужаров 2009)

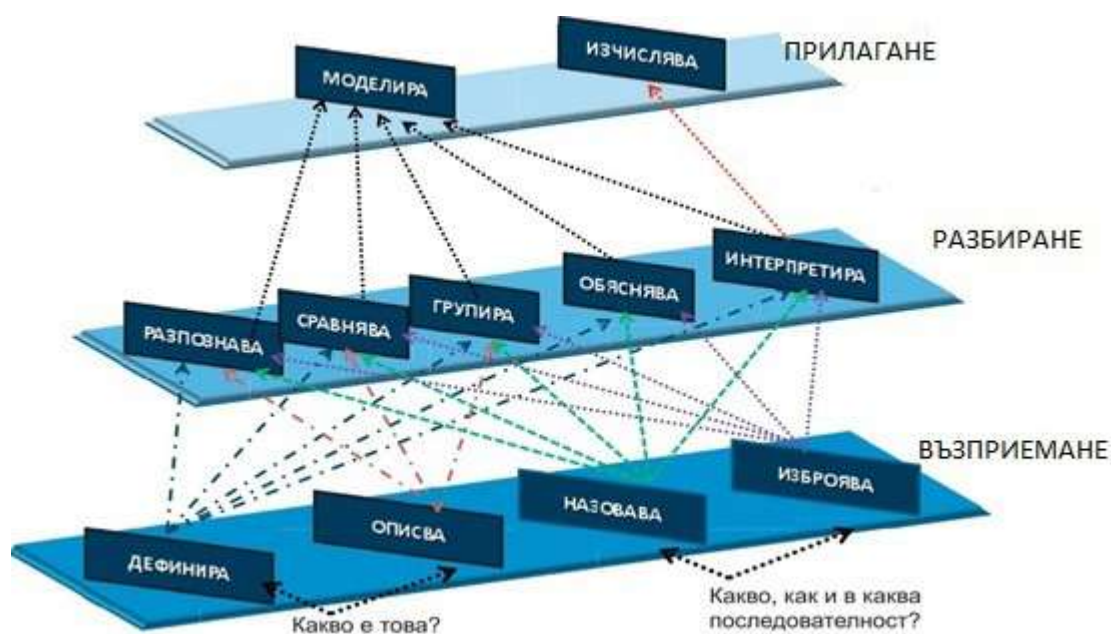
В лявата част на пирамидата са когнитивните умения, а в дясната са глаголите, които са „обвързани“ с тях. Например на умението „възприемане“ отговарят запомняне и възпроизвеждане на учебния материал – от конкретни факти до цялостни теории. На „разбиране“ – интерпретация на учебния материал, прогнози за развитие на явления и събития. На прилагане – умение за използване на учебния материал в конкретни условия и нови ситуации. Умението „анализ“ предполага декомпозицията на учебния материал на отделни елементи, така че структурата му да бъде ясно формулирана. Умението „синтез“ съдържа „умението за комбиниране на елементите, така че да се получи цяло, което е по-ефективно и оптимизирано“ (Тужаров 2009). Умението „оценка“ е „умение за оценяване на материали (твърдения, художествени произведения, изследователски данни)“ (Тужаров 2009).

Както посочва Н. Цанова: „От съществено значение за изпълнение на професионалната роля на учителя са отговорите на няколко въпроса: Как се развива и как се оценява нивото на неговата формираност“ (Цанова и др. 2013: 14).

Таксономията на Блум би помогнала за по-детайлното специфициране на оценката по български език и литература в условия на вътрешно оценяване в училище, отчитайки три основни фактора:

- степен на владене на умението;
- параметри на ситуацията, в която се проявява умението;
- когнитивно равнище на умението.

Затова на следващата графика е направено групиране на уменията, които след като бъдат усвоени, водят до очакваните резултати в обучението от обучението по даден учебен предмет, в разглеждания случай по български език в начален етап.

Фиг. 2. Групиране на уменията като очаквани резултати от обучението по български език в начален етап (по Цанова и др. 2013)

На фиг. 2. са илюстрирани изградените връзки между глаголите (*дефинира, назовава, изброява, описва и др.*) от различните когнитивни нива (възприемане, разбиране и прилагане.)

Така става ясно, че има пряка връзка между глаголите *дефинира* и *описва* в таксономията на Блум, както и между *назовава* и *изброява* на когнитивното ниво „Знания“, от фиг. 2. за групиране на уменията по Цанова (2013). Каква е обаче взаимовръзката между глаголите от различните когнитивни нива?

Глаголите *дефинира*, *назовава* и *изброява* например са във връзка с всички глаголи на ниво „Разбиране“.

Глаголът *описва* от ниво „Знание“ е във връзка с глаголите *разпознава*, *сравнява*, *групира* от ниво „Разбиране“. Колкото по-високо се върви по пирамидата на Блум, толкова взаимовръзките между глаголите стават по-малко. Например глаголът *интерпретира* от ниво „Разбиране“ е във връзка с *изчислява* и *моделира* от ниво „Прилагане“, но глаголите *разпознава*, *сравнява*, *групира*, *обяснява* са във връзка само с глагола *моделира*.

Всичко това показва, че взаимовръзките между когнитивните нива не са обикновена академична приумица, а сериозен аналитичен инструмент, подходящ за анализ на учебни планове, учебни програми и ефективно създаване на дидактични тестове, които са крайно необходими в условията на приобщаващо образование.

РЕЗУЛТАТИ

Ще се опитаме да направим анализ, базиран на таксономията на Блум, спрямо учебната програма по български език за 4. клас. Изборът не е случаен, а преднамерен, тъй като в този етап на обучение учениците преминават през външно оценяване и подготовката им за него изисква сериозни усилия от страна на учителите. Външното оценяване в България все още се осъществява с еднаква структура за всички ученици, без значение дали имат или нямат специални потребности. Въпреки че приобщаващото образование съдържа в същността си идеи за приемане и нулева дискриминация, липсата на оценъчна методика, предназначена за лицата със СОП, е пример за съществуването ѝ.

Анализът на таксономията на Блум позволява всеки учител по български език да се ориентира за нивото на сложност на преподавания материал спрямо умствено изостанал ученик, който се обучава в класа. За да може да се реализира адаптацията, на първо е време е важно общообразователният учител да бъде наясно с целите на предмета и със същността му, а именно:

„Учебният предмет *български език и литература* в началния етап на основната образователна степен има комплексен характер...“, който се изразява в единството на езикови, литературни, комуникативноречевни и социокултурни компетентности (Учебна програма по български език и литература за I клас). „Учебното съдържание, определено с учебната програма за четвърти клас, включва знания от различни дялове на езика – фонетика, морфология, синтаксис, лексикология и лексикография...“ (Учебна програма по български език и литература за IV клас), като тук ролята на учителя е водеща, тъй като от неговата оценка на способностите на умствено изостаналия ученик зависи кои именно от тях ще заложи като цел в обучението на дадения етап.

Очевидно поставените цели в учебната програма са подходящи за учениците без нарушения, но при всички случаи цялостното им постигане е непосилно за учениците с умствена изостаналост. Поради тази причина в табл. 1. е представен таксономичен анализ, който би бил подходящ и лесен за употреба от учителите, в чиито класове има ученици с умствена изостаналост.

Табл. 1. Таксономичен анализ на областите на компетентност – знания, умения и отношения в 4. клас спрямо нивата по Блум и нарушения на интелектуалното развитие

Области на компетентност	Знания, умения и отношения (УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА IV КЛАС)	Нива по Блум	Умствена изостаналост
Езикови компетентности	Разбира връзката между книжовен изговор и правопис на звуковете. – Познава отношенията между звуковете като градивни единици на думата. – Образува сложни думи. – Разпознава числителни имена като части на речта – бройни и редни.		

Езикови компетентности	<ul style="list-style-type: none"> – Определя време на глагола (сегашно, бъдеще, минало). – Употребява правилно частите на речта. – Прави справка в тълковен речник за значението на определена дума. – Разпознава в речта думи с противоположно значение (антоними). – Разпознава подлога и сказуемото като части на изречението. – Разграничава простите изречения в състава на сложното по броя на сказуемите. – Разграничава съюзно и безсъюзно свързване на прости изречения в сложно. 	Прилагане – на правила, методи, понятия, закони, принципи, теории в нови ситуации; Демонстриране на правилно прилагане на методи и процедури.	Горни граници на лека умствена изостаналост.
Комуникативно-речева компетентност	<ul style="list-style-type: none"> – Разбира връзката между темата и заглавието на текста. – Преразказва в устна форма сбито съдържанието на чужд художествен/нехудожествен повествователен текст. 	Възприемане – термини, конкретни факти, методи и процедури, основни понятия, правила.	Горни граници на умерена умствена изостаналост.
	<ul style="list-style-type: none"> – Редактира свой и чужд текст. – Съчинява текст: в отговор на въпрос по съдържанието на изучавано литературно или фолклорно произведение; по аналогия, по картина от художник. – Извлича информация за езикови и литературни факти от различни текстове. 	Прилагане – на правила, методи, понятия, закони, принципи, теории в нови ситуации; Демонстриране на правилно прилагане на методи и процедури.	Горни граници на лека умствена изостаналост.
Литературни компетентности	<ul style="list-style-type: none"> – Изразява емоционално-оценъчно отношение към герои, епизоди, картини. 	Възприемане – термини, конкретни факти, методи и процедури, основни понятия, правила.	Горни граници на умерена умствена изостаналост.
	<ul style="list-style-type: none"> – Открива диалог и монолог в художествен текст. – Познава легендата като фолклорен и литературен вид. – Открива взаимовръзката между епизодите в развитието на действието в изучавано произведение. – Свързва постъпките на героите с мотивите за поведението им. – Открива посланието на текста. – Аргументира отговора си на въпрос, свързан със съдържанието на художествен и нехудожествен текст. – Открива олицетворение в художествен текст. – Познава съдържанието на значими произведения на класиката и съвременната литература за деца и на фолклора, включени в учебното съдържание. – Изгражда си представа за автора чрез негови значими произведения. 	Прилагане – на правила, методи, понятия, закони, принципи, теории в нови ситуации; Демонстриране на правилно прилагане на методи и процедури.	Горни граници на лека умствена изостаналост.
Социокултурни компетентности	<ul style="list-style-type: none"> – Открива белези на културната различност в изучавани литературни произведения. – Съставя писмен текст с помощта на словесна или визуална опора във връзка с изучавано литературно или фолклорно произведение. 	Прилагане – на правила, методи, понятия, закони, принципи, теории в нови ситуации; Демонстриране на правилно прилагане на методи и процедури.	Лека умствена изостаналост.

ДИСКУСИЯ

Учебният предмет БЕЛ включва дейността „решаване на задачи“ за усвояване на знания, формиране и развиване на умения у обучаваните. Затова може да се отбележи, че в учебните часове по БЕЛ в 4. клас доминират таксономичните познавателни области от по-ниските нива на мислене по таксономията на Блум, както следва:

1. Възприемане – учениците трябва да запомнят основни фактологични и концептуални знания, като факти, понятия, процедури и метазнания, свеждащи се до термини, определения, свойства и др. по урока, с които се дават нови знания.

2. Разбиране – учениците трябва да разберат и осмислят знанията представени в урока, като например разграничаване на сричките в думата, съставяне на различни по цел на изказването изречения в зависимост от комуникативната ситуация (1. клас) и др. Трябва да се отбележи, че разбирането подпомага запомнянето, т.е. добре разбраните знания се запомнят по-лесно и по-трайно.

3. Прилагане – учениците трябва да могат да прилагат новите знания в откриването на различни маркери на различията в културата в „изучаваните литературни произведения и в съставянето на писмен текст с помощта на словесна или визуална опора във връзка с изучавано литературно или фолклорно произведение“ (Schola Europaеа 2017) (4. клас). Това на практика се извършва по време на упражненията в клас, в домашните работи, както и на различните тестове, контролни и класни работи.

Може да се счита, че категориите от по-високите нива на мислене, анализирани в откриването, оценяване и създаване не могат да намерят реализация в процеса на обучението, но ученикът с умствена изостаналост може да се включи на ниво интерпретиране на текста на литературни и фолклорни произведения чрез участие в екипна дейност със своите съученици.

На базата на сравнителния анализ от таксономията на Блум и аналитичното разглеждане на програмата по БЕЛ в начален етап, могат да се направят следните изводи:

– учебната програма по БЕЛ в началния клас е подходяща предимно за ученици с лека умствена изостаналост.

– информацията от табл. 1. дава основание да се приеме, че материалът, при който ученици с умерена умствена изостаналост могат да участват активно, е сведен до минимум

– сама по себе си от учебната програма като разпределение не може да се очаква покриване на горните таксономични нива като оценка и синтез. Тези нива са характерни за по-високи възрастови групи, например в гимназиално ниво.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

През последните години процесите на интеграция на ученици със специални образователни потребности в българските училища са особено интензивни. Това довежда до все по-големи трудности и предизвикателства в обучението на учениците със СОП, по-специално учениците с умствена изостаналост. Поради тази причина от особена важност са разработваните педагогически модели, които биха позволили ефективната интеграция на умствено изостаналите ученици, като например представената взаимовръзка между материала по български език и литература за 4. клас и нивата в таксономията на Блум, която взаимовръзка би улеснила работата на специалистите в образованието, работещи с ученици с умствена изостаналост.

Подобен анализ би бил подходящ и удобен и за изработването на индивидуалните учебни програми на учениците с умствена изостаналост, които се подготвят от ресурсните учители и класните учители.

ЛИТЕРАТУРА

Валявичарска, М. (2021). *Приобщаващото образование в България. Нагласи, възприемане, предразсъдъци.* София: ISM Company. // **Valyavicharska, M. (2021).** *Priobshtavashtoto obrazovanie v Bulgaria. Naglasi, vazpriemane, predrazsuduci.* Sofia: ISM Company.

МКБ 10. (1992). *Международна статистическа класификация на болестите и проблемите, свързани със здравето.* СЗО, Женева Retrieved on 20.05.2021 from https://srzi.bg/uploads/pages/Lechebni_zavedeniq/3.MKB_10/1_mkb_v1_part1.pdf

Тужаров, Хр. (2009). *Таксономия на Блум* <http://tuj.asenevtsi.com/EL09/EL32.htm>

Учебна програма по Български език и литература за IV клас. https://www.mon.bg/upload/13759/UP1_BEL_ZP_4kl.pdf Retrieved on 24.05.2021.

Учебна програма по Български език и литература за I клас. [file:///C:/Users/User/Downloads/BEL_1kl%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/BEL_1kl%20(2).pdf) Retrieved on 24.05.2021.

Цанова, Н. и др. (2013). *Оценяване на учениците. Ръководство за експерти обучители.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”. // **Canova, N. et al. (2013).** *Oceniavane na uchenicite. Rukovodstvo za eksperti obuchiteli.* Sofia: Universitetsko izdatelstvo “St. Kliment Ohridski”.

Bloom, B. S., M. D. Engelhart, E. J. Furst, W. H. Hill, D. R. Krathwohl (1956). *Taxonomy of Educational Objectives, Handbook I: The Cognitive Domain.* New York: David McKay Co Inc. Retrieved on 17.05.2021 from <https://www.uky.edu/~rsand1/china2018/texts/Bloom%20et%20al%20-Taxonomy%20of%20Educational%20Objectives.pdf>

Bloom, B. S. et al. (1956). *Taxonomy of educational objectives The Classification of Educational Goals* Retrieved on 08.06.2021 From <https://www.uky.edu/~rsand1/china2018/texts/Bloom%20et%20al%20-Taxonomy%20of%20Educational%20Objectives.pdf>

Bulgarian Language I – Syllabus for the Nursery and Primary Cycles of the European Schools (2017) <https://www.eursec.eu/Syllabuses/2017-01-D-64-bg-2.pdf>

Marzano, R. (1998). *A theory-based meta-analysis of research on instruction.* Retrieved on 22.05.2021 from https://archive.org/details/ERIC_ED427087/page/n7/mode/2up

Blooms Taxonomy :Resource for Educators. Retrieved on 05.06.2021 <https://www.bloomstaxonomy.net/>

Krathwohl, D. R., B. S. Bloom, B. B. Masia (1964). *Taxonomy of educational objectives: Handbook II: Affective domain.* New York: David McKay Co.